

KRITIKA SODOBNEGA SLOVENSKEGA DOMOLJUBJA IN PREDLOG ALTERNATIVNEGA MODELA PROGRESIVNEGA PATRIOTIZMA**

Povzetek. Prispevek problematizira pojmovno sploščeno razumevanje domoljubja in razširjeno prepričanje, da ga je v naši družbi odločno premalo. Kritizira njegovo danes najbolj razširjeno etnocentrično različico, ki jo primerjalno sooči z zgodovinskim jugoslovanskim socialističnim domoljubjem. Hkrati pa pod vprašaj postavlja zavračanje vsake oblike patriotizma in zagovarja zahtevnejšo ambicijo: analitično problematizacijo in razgradnjo (dekonstrukcijo) s strani politične desnice ideološko prisvojenega pojma, praktično zavrnitev izključevalnega in samoljubnega tipa domoljubja ter zapolnitev tako ustvarjenega prostora z aktivnim razvojem in aplikacijo koncepta sodobnega progresivnega, tj. vključevalnega, postnacionalističnega, državljansko ozaveščenega patriotizma (ki ga je moč zgraditi na temelju koncepcij (1) republikanskega (Viroli), (2) ustavnega (Habermas) in (3) kozmopolitskega (Appiah) patriotizma).

Ključni pojmi: domoljubje, patriotizem, nacionalizem, kozmopolitizem, progresivni patriotizem

Uvod

V drugem desetletju tretjega tisočletja, dobre četrto stoletja po nastanku samostojne Slovenije, je naša družba prepredena z na videz samoumevnim prepričanjem o domnevno problematičnem pomanjkanju domoljubja. Zato nacionalni radio predvaja posebno tedensko oddajo z naslovom Domovina v srcu, v kateri predstavlja “zgodovinske temelje Slovencev in posameznike, ki so prispevali k osamosvojitvi naše domovine”,¹ nacionalna televizija pa je med letoma 2012 in 2016 z elitnih lokacij neposredno prenašala festival domoljubne pesmi. Osnovnošolci za Cankarjeva priznanja dokazujejo svoje

---

* Dr. Aleš Črnič, profesor, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

¹ Dostopno prek <https://ars.rtvsl.si/domoljubje/>, 31. 10. 2018.

znanje materinščine z eseji o domoljubju,² tekmovanj za najboljši esej na to temo pa ne prireja le Svetovni slovenski kongres,³ temveč tudi Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije (in to pod častnim pokroviteljstvom predsednika republike).⁴ In Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije financira raziskave o domoljubju med slovensko mladino, tudi z eksplicitnim namenom, da bi lahko služile za izdelavo strategij za njegovo učinkovitejše privzganje (glej Prebilič et al., 2013).

A ko pogledamo koncept domoljubja malce pobliže, se pokažeta njegova večplastnost in kontroverznost, zato neizogibno ugotovimo, da med teoretiki še zdaleč ni soglasja o njegovi naravi in še manj glede njegove moralne utemeljitve (glej npr. Sarđoč, 2012) ter da kar *apriorna* nuja po vzgajanju v domoljubje niti približno ni neproblematična (glej Kodelja, 2011). V današnjih časih vseprisotnih protibegunskih sentimentov, izjemno dejavnih (in uspešnih) politik strahu ter posledično porasta kulture strahu pred islamom, ob poplavi nacionalizmov in vzponu populističnih in na novo obujenih neofašističnih politik širom zahodnega sveta bi morale biti jasno razvidne tudi nevarnosti, povezane z nekritičnimi konceptcijami in izključujočimi praktičnimi aplikacijami etnocentričnega domoljubja. Očitna je potreba po razgradnji (tj. dekonstrukciji) samoumevnosti diskurza o domoljubju, s katerim ga politična desnica nereflektirano vsiljuje za temelj države in si ga prizadeva nekritično privzganjati mladini v šolah in povsod v javnem prostoru, leвица pa ji pri tem bolj ali manj pasivno asistira.

Ampak ali to hkrati pomeni tudi, da se velja izogibati vsakemu domoljubju in da je vsakršna oblika nacionalne zavesti in pripadnosti že problematična? Človekova misel se res že od klasičnih časov loteva tudi vprašanj zmžnosti svetovne skupnosti brez meja, že v rimskem imperiju so npr. Seneka, Epictus in Mark Avrelj filozofsko utemeljevali kozmopolitski osebni etos, višek pa tovrstne koceptualizacije bržkone dosežejo v razsvetljenstvu s Kantovim "državljanom sveta" (Vidmar Horvat, 2012: 35–36). A v družbenem življenju dandanes, nekaj manj kot pet desetletij po Lennonovi utopiji enotnega sveta brez držav, religij in politike, ni nikjer več videti sanjačev, ki bi "si predstavljali, da ni ... ničesar, za kar bi ubijali ali umirali, in da vsi ljudje živijo v miru".⁵ Nasprotno, živimo v času odsotnosti pozitivnih družbenih utopij. Z neslavnim propadom realnega socializma je v praksi zamrla tudi

² V šolskem letu 2015/16 je to potekalo na temo *Domovina med platnicami*, dostopno prek https://www.zrss.si/zrss/wp-content/uploads/tekmovanje_za_cankarjevo_priznanje_skupna_izhodisca2015-16.pdf, 31. 10. 2018.

³ Dostopno prek http://www.slokongres.com/index.php?option=com_content&view=article&id=405:iterarni-nateaj-za-izvirni-domoljubni-esej-mladih-iz-zamejstva-in-sveta-v-letu-2016&catid=57:2006, 31. 10. 2018.

⁴ Dostopno prek http://www.mo.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/7700/, 31. 10. 2018.

⁵ ... *Imagine there's no countries / It isn't hard to do / Nothing to kill or die for / And no religion, too / Imagine all the people / Living life in peace ... You ... (Imagine, John Lennon, 1971).*

internacionalistična komunistična ideja in resničnega življenja si v 21. stoletju ni mogoče predstavljati brez nacionalnih držav, obstoja teh pa ne brez bolj ali manj jasnih skupinskih identitet, ki jih povezujejo. Zato je ob nujni kritiki prevladujoče izključujočega razumevanja domoljubja na mestu tudi vprašanje, ali vendarle ne obstajajo še druge, manj problematične in bolj produktivne oblike pripadnosti domovini.

Pričujoči članek predstavi različne konceptualne utemeljitve obravnavanega pojma, kritično dekonstruira prevladujočo obliko sodobnega slovenskega domoljubja, analitično nakaže glavni paradigmi, ki ju glede nacionalne in državljske pripadnosti goji vsak od političnih polov, na koncu pa predlaga konceptualno izgradnjo in praktično aplikacijo bolj konstruktivne alternative, tj. progresivnega modela patriotizma.

Različne koncepcije domoljubja in patriotizma

Z besedo domoljubje prevajamo tujko patriotizem, ki izhaja iz latinske besede *patriota* in grške *patriotes*, obe označujeta pripadnike iste *patrie* (*patris*), tj. dežele očetov, očetnjave. Pri tem naj bi klasični Grki z besedo *patriotes* označevali barbare, ki so imeli skupno le *patris*, za razliko od Grkov, ki so imeli skupen *polis*, tj. svobodno državo, zato so sebe označevali z besedo *politai* – državljani (Online Etymology Dictionary). Na prelomu v 17. stoletje začne v francoščini beseda *patriote* označevati nekoga, ki je predan svoji deželi, a postane že sredi 18. stoletja v Angliji predmet zaničevanja in posmeha. Z razsvetljenstvom se na temelju renesančnega humanizma pojavijo republikanska razumevanja domovine, tj. svobodne države, ki ščiti pravice in svoboščine svojih državljanov. A iz tega izhajajoče koncepcije domoljubja se v 19. stoletju z razmahom ideje (in prakse) etnično homogene in centralizirane nacionalne države skoraj popolnoma umaknejo etnocentrično utemeljenemu domoljubju (glej Viroli, 1995: 119). Nesporno pozitivno konotacijo pa ideja dokončno pridobi šele v kontekstu odporniških gibanj med II. svetovno vojno – odtlej velja (najbolj očitno v ameriški angleščini) patriotizem, ki ga običajno razumemo kot izrazito osebno pripadnost in lojalnost domovini, najpogosteje naciji ali državi, za nesporno vrednoto. Vključuje pripravljenost za investiranje vanjo in celo osebno žrtvovanje, v skrajni instanci tudi svojega življenja, kar velja za višek patriotizma.

Že malce natančnejši pogled razkrije večplastnost pojma, ki se tudi danes – razen na etnično razsežnost (narod) – nanaša še na kulturno (skupne norme in vrednote, jezik) in politično razsežnost (država, zakoni). Že to nakazuje različne možne poudarke in posledično pestre izrazne oblike, skozi katere se lahko patriotizem udejanja v konkretni družbi. Na enem koncu kontinuuma najdemo etnocentrične oblike nacional-patriotizmov, ki domovino primarno pojmujejo kot očetnjavo s temelji v domnevno

“naravnem” načelu “krvi in zemlje”, na drugem pa bolj odprte oblike republikanskih patriotizmov, ki izhajajo iz ideje domovine kot *res publice* s temelji v družbeni pogodbi.

Prve “rodnogrudovske” oblike v svoji emocionalni navezanosti na “nacionalno substanco” praviloma ustvarjajo lažni videz narodov kot naravnih, ne pa “zamišljenih” in kulturno ustvarjenih skupnosti (Anderson, 2007). To pogosto počnejo tudi z “nererefektiranim in nekritičnim (re)interpretiranjem preteklosti, poenostavljenim in izrazito selektivnim (re)produciranjem kolektivnega spomina, glorificiranjem za ‘domovino’ pomembnih zgodovinskih dogodkov in osebnosti itd.” (Šabec, 2018: 53). Tudi zato so veliko bolj dovzetne za nekritično samopoveličevanje in izključevalne nacionalistične tendence. Podobno kot domoljubje namreč tudi nacionalizem izhaja iz jasne identifikacije z lastno skupnostjo, v praksi pa teoretska distinkcija med patriotskimi utemeljitvami te skupnosti v državi (v političnem smislu republike) in nacionalističnimi v narodu oz. etniji (v kulturnem smislu očetnjave) največkrat preprosto izgine (glej Primoratz, 2007: 18–20).

Če te oblike patriotizmov svojo osnovo primarno locirajo v identiteti, pa so druge bolj pragmatično utemeljene predvsem v glavnih skupnih vrednotah, tj. v vzajemnem spoštovanju demokratično sprejetih družbenih pravil (v tem smislu so prve predpolitične, druge pa politične). Če so prve s poudarkom na naravnih in kulturnih temeljih skupinske identitete praviloma izključujoče, so druge v svojih pretežno racionalnih političnih utemeljitvah skupnosti veliko bolj odprte. Najbolj znan primer neetnocentričnega patriotizma, utemeljenega na vrednotah, je bržkone Habermasov (1996 in 2001) koncept “ustavnega patriotizma”, ki gradi na osnovnih liberalnodemokratskih vrednotah človekovih pravic in svoboščin, načelu pravičnosti ter vladavini prava. Izhaja iz povojne nemške tradicije, ki si po izkušnji nacizma in fašizma eksplicitno prizadeva razvezati idejo pripadnosti domovini od etnocentričnega nacionalizma. Ustavni patriotizem ne unificira in ne homogenizira, temveč predpostavlja različne, tudi nasprotujoče si poglede. Je samorefleksiven, ni pa izključevalen: ena njegovih temeljnih lastnosti je, nasprotno, aktivna skrb za glas manjšin. Na ta način jih aktivno vključuje v skupnost, tudi tiste manjšine, katerih glas kdaj ne obvelja, pa motivira za privrženost ustavnemu redu.

Podobno Maurizio Viroli (1995) s sklicevanjem na razsvetljenske temelje razvija sodobni “republikanski” patriotizem in ga utemelji v zavezanosti institucijam in zakonom, ki vsem pripadnikom skupnosti zagotavljajo pravice in svoboščine. Tak patriotizem eksplicitno nasprotuje vsem oblikam zatiranja, despotizma in tiranije. Ključni poudarek na ideji svobode ga po Viroliju loči od nacionalizma: če slednji svoj temeljni cilj enotnosti in homogenosti zasleduje z arbitrarnim poseganjem v zgodovino, njeno reinterpretacijo z mitologizacijo, da bi tako dokazal enkratnost lastne skupnosti,

si republikanski patriotizem prizadeva za svoboščine vseh pripadnikov, ne glede na njihovo etnično poreklo (medtem ko se nacionalizem osredotoča na vse pripadnike lastne etnije, ne glede na to, v kateri državi živijo).

Ne le glede idejnih izhodišč in utemeljitev, temveč tudi glede načinov praktične aplikacije lahko razlikujemo dve različni obliki patriotizma. Ekstremna različica zagovarja (in od pripadnikov skupnosti terja) brezpogojno in ekskluzivno pripadnost ter lojalnost domovini (v smislu znanega gesla "moja domovina – prav ali narobe"), osredotoča se primarno (če ne izključno) na interese svoje skupnosti in si prizadeva za uresničevanje njenih interesov tudi na račun drugih, interese lastne države postavlja tudi nad splošne interese človeštva (Sardoč, 2012: 99). V nasprotju s tem pa zmerni patriotizem (Nathanson, 1993) ne dopušča nekritičnega uveljavljanja interesov lastne skupnosti do drugih, temveč jih omejuje s splošnimi načeli in vrednotami, zato omogoča (in celo zahteva) tudi kritično držo do lastne skupnosti (kadar je ta naperjena proti splošnim normam).⁶

V luči predstavljenih analitičnih razločkov se že samo slovenjenje patriotizma z besedo domoljubje nakazuje kot problematično. Eksplicitni poudarek na ljubezni do doma, skupnosti, domovine, torej na emocionalni razsežnosti – ki se praviloma izmika racionalni refleksiji, domoljubje pa se tako neizogibno depolitizira –, bi lahko veljal kvečjemu za prvega od predstavljenih tipov patriotizma.⁷ Drugi, neetnocentričen in vključujoč tip patriotizma pa za razliko od brezpogojne ljubezni izhaja iz državljanske zavesti, ki terja dosledno obojestransko spoštovanje družbenega konsenza, izraženega v zakonih in obče sprejetih normah, ter temelji na spoštovanju pravne države in njenih simbolov – tako poleg individualnega osebnega angažmaja tudi od države pričakuje in zahteva povratno spoštovanje človekovih pravic, demokratičnih pravil in standardov.

Kritična analiza sodobnega slovenskega domoljubja

Številne sodobne domače artikulacije domoljubja niso tako zelo različne od praktičnih ideoloških konstrukcij pripadnosti državni skupnosti, ki je na našem ozemlju predhajala samostojni in neodvisni Republiki Sloveniji. V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji so bili vsi otroci ob začetku

⁶ Razvpiti igralec ameriškega nogometa Colin Kaepernick, ki je v letu 2018 dodobra razburkal ameriško javnost s protestnim klečanjem ob vsakokratnem igranju ameriške himne na začetku tekm, s čimer je protestiral proti sistemskemu rasizmu in množičnemu policijskemu nasilju nad temnopoltimi Američani, je tako paradigmatični primer (zmernega) patriota, Trumpovi očitki o nedopustni žaljivosti tovrstnih protestov pa so primer ekstremnega patriotizma.

⁷ To še bolj velja za izraz rodoljubje, ki ga včasih navajajo kot sopomenko domoljubju in patriotizmu – čeprav je s svojo primarno biološko utemeljitvijo v rodu vsebinsko podoben le "rodnogrudotskim" etnocentričnim oblikam patriotizma, ostalim pa ne.

osnovnega šolanja sprejeti v Pionirsko organizacijo, ob tem so prejeli modre čepice in rdeče rutice ter v skupinski zaprisegi slovesno obljubili (med drugim tudi to), da bodo ljubili svojo domovino.⁸ Na končne šolske izlete se je v domovini, v kateri je bilo “lepo biti mlad”,⁹ hodilo po poteh Avnoja, vmes pa so otroci na kontinuiranih domoljubnih prireditvah nosili kurirčkovo torbico in štafeto mladosti. Pozni najstniki so skupaj z vrstniki iz cele širše, “ljube nam domovine od Vardarja pa do Triglava, od Džerdapa pa do Jadrana”, obvezno oblekli uniforme Jugoslovanske ljudske armade s titovkami z rdečo zvezdo in obredno zaprilegli, da bodo “branili neodvisnost, ustavni red in celovitost” takratne domovine, da bodo “varovali in razvijali bratstvo in enotnost narodov in narodnosti, [svojo] socialistično samoupravno domovino in da [jim] v boju zanjo ne bo žal zastaviti niti lastnega življenja”.

Z današnje distance takrat predpisana zaklinjanja na domovino seveda zelo jasno razkrivajo svoje ideološke mehanizme in kontekste. Manj samoumevna pa nam je ideološkost konstruiranja sodobnega slovenskega domoljubja. A le malo pozornejši pogled pokaže, kako se poosamosvojitvena nacionalistična ideologija vzpostavlja in vzdržuje z zelo podobnimi mehanizmi kot prejšnja, socialistična/komunistična – pa čeprav se sama predstavlja kot njeno nasprotje.¹⁰ To spoznanje že samo po sebi razgrajuje njene metode, intence, pa tudi učinke. Ko današnji široki konsenz o pomanjkanju domoljubja in njegov načrtni inženiring primerjamo s periodičnim simbolnim konstituiranjem naše bivše socialistične domovine, lahko uzremo sorodnosti obeh vzdrževanj ideologije.

Ob tem velja ugotoviti tudi, da je obema skupna podobna estetika. Kot ob festivalu slovenske domoljubne pesmi izpostavlja že glasbenik in filozof Boštjan Narat, sta “očitno levica in desnica, ko pride do praznovanja

⁸ Besedilo pionirske zaprisege, ki so se ga vsi prvošolci naučili na pamet, se je glasilo takole: “Danes ko postajam pionir, dajem častno pionirsko besedo, da se bom pridno učil in delal, da bom spoštoval starše in starejše ljudi, da bom zvest in iskren tovariš, ki izpolnjuje dano besedo. Da bom hodil po poti najboljših, cenil slavno delo partizanov in naprednih ljudi sveta, ki želijo svobodo in mir. Da bom ljubil svojo domovino, vse njene bratske narode, da bom gradil novo življenje, polno radosti in sreče.”

⁹ *Lepo je v naši domovini biti mlad. / V deželi, kjer so si ljudje kot brat in brat. / In toplo sonce, ki nas greje / in morje, ki poživilja kri, / lepo je v naši domovini biti mlad. /.../ Kjer hrabri so ljudje in rod je zdrav, krepak. / Ves svet pozna nas po junaštvu, / mladini cvete zdaj pomlad, lepo je v naši domovini biti mlad. (Radovan Gobec, 1954)*

¹⁰ Zanimivo in že kar ironično je, kako je del vsebinsko izpraznjenih fraz jugoslovanske ideologije v novih poosamosvojitvenih razmerah naenkrat spet začel posredovati davno izgubljene pomene – o tem priča npr. Ženski pevski zbor Kombinatski (ali pa nova popularnost Tržaškega partizanskega pevskega zbora Pinko Tomažič). Kulturnih pogojev za ustanovitev česa podobnega v zadnjih desetletjih jugoslovanskega obdobja ni bilo, ker je šlo pri takratnih uporabah partizanskih in protifašističnih pesmi praviloma za bolj kot ne formalno in prazno reproduciranje ideologije. Danes pa je borbeni pesem Kombinatski živa in aktualna, ker se dejavno zoperstavlja selektivnemu reinterpretiranju zgodovine in nasprotuje novi homogenizaciji družbe, ki poteka pod praporom nacionalizma.

domovinskosti, zavezani isti estetski kategoriji, čistemu kiču” (Narat, 2015). Ob očitnih podobnostih pa ne gre spregledati razlik, na katere je že sredi devetdesetih s hrvaške perspektive opozarjala tamkajšnja pisateljica Dubravka Ugrešić (2006/1995: 71, 72):

Čeprav se današnji kič kakor podvojena fotografija prelamlja čez bivšega, se vseeno razlikujeta. Socialistični kič je zastopal svojo ideologijo: bratstvo in enotnost, internacionalizem, socialno enakost, progresivnost in temu podobno. Nacionalistični kič zastopa svoje temeljne ideje: nacionalno suverenost in privilegiranost edinke, ki temelji na 'primerni krvni skupini'. Socialistični kič je imel prihodnostno projekcijo, in zato tudi utopično vizijo. Nacionalistični kič svoje vsebine črpa iz strastne potopljenosti v 'nacionalno bit' in je, obrnjen proti preteklosti, osvobojen utopične dimenzije. Ključni simboli socialističnega kiča so bili vezani na delo, progresivnost, enakost (od tod v soc-ikonografiji vse tiste železnice, ceste, tovarne, iz katere se kadi, vse skulpture veselo objetih delavcev in kmetov). Ključni simboli nacionalističnega kiča so vezani na nacionalno identiteto (viteštvo, grbi, katoliški in pravoslavni križi, skulpture zgodovinskih junakov). Oba kiča imata identično strategijo osvajanja.

Festival slovenske domoljubne pesmi kot eden najbolj eminentnih odrazov sodobnega slovenskega domoljubja je tako primer ne le kičasto patetičnega, temveč tudi izključujočega in celo potencialno nasilnega domoljubja, ki temelji na ideji “krvi in tal”, “rodu in grude”. Da je to podoba domoljubja, ki jo goji slovenska politična desnica, dokazuje med drugim tudi razpis za izvirno otroško pravljico, ki sta ga septembra 2018 objavila medij in založba v (neposredni in posredni) lasti Slovenske demokratske stranke, da bi finančno nagradila in objavila tisto novo nastalo pravljico, ki po presoji njune žirije najbolj prepričljivo “obravna nevarnosti, ki jih prinašajo multikulturalizem in ilegalne migracije”, ob tem “mora krepiti narodno zavest in v otroku spodbuditi domoljubje”, pri čemer “naj ima srečen konec ali naj vsaj daje upanje, da pravica in resnica ter narodna zavest, domoljubje in družina na koncu vedno zmagajo”. Da je njuna intenca še bolj jasna, sta med smernicami predlagala npr. zaplet “Kekec gre na Kolpo branit mejo” ali pa uporabo živalskih likov, “pri čemer pozitivne like predstavlja domača živalska vrsta, vsiljivce oz. negativce pa tujerodna invazivna vrsta”, končni poudarek pa naj bo, “da je lepo živeti ... obkrožen s sonarodnjaki/svojo vrsto”.¹¹

---

¹¹ V času oddaje pričujočega članka na spletnem mestu tednika *Demokracija* ni (več) informacije o omenjenem razpisu niti o nagradjenih, je pa celotno besedilo razpisa dostopno prek <https://www.mladina.si/187849/kdo-se-boji-crnega-moza/>, 31. 10. 2018.

Če je jugoslovansko domoljubje temeljilo na univerzalistični ideji socializma in predvsem ideologiji bratstva in enotnosti, je danes v slovenski družbi zelo razširjeno prepričanje o potrebi po vzgoji otrok v pretežno izključevalno "rodnogrudovsko" domoljubje, ki je v primerjavi s prvim neprimerno bolj arhaično. V tej luči postane bolj razumljiv tudi izbris državljanov drugih nacionalnosti iz registra prebivalcev takoj po nastanku nove samostojne države, ki je s tem dejanjem tudi v praksi potrdila svojo predhodno odločitev za koncept državljanstva na nacionalnem, ne pa na ozemeljskem principu (kot npr. ZDA).¹²

Namesto solidarnosti, ki bi si jo morali privoščiti po osamosvojitvi, je prevladala arhaična samoidentifikacija, ki temelji na izključevanju drugih. K temu je pripomogla odločitev avtorjev slovenske ustave, strank in parlamentarcev, da državljanstvo določijo po t. i. narodnem načelu, to je po načelu jezika in etnične pripadnosti. To načelo priseljencem v ničemer ne odreka slovenskega državljanstva, brez dvoma pa oteži njegovo pridobitev. Glede na to mnogi še vedno obžalujemo, da tako sestavljavci ustave kakor tudi poslanci v državnem zboru niso sledili tako imenovanemu ozemeljskemu načelu (ZDA, Francija), ki formalno ne priznava etnične skupnosti, temveč le državljanje, ki državljanstvo pridobijo z rojstvom na ozemlju države oziroma s postopki za pridobitev državljanstva. Kot kaže, je tudi v Sloveniji, podobno kot v večini postsocialističnih držav, po letu 1989 nastopila inflacija v tematizaciji nacionalne identitete, zaradi katere je proces diferenciacije (odmik od vsega, kar je predstavljalo nekdanjo skupno državo) preglasil vse dotodanje integrativne prakse (mešani zakoni, prijateljstva ...). (Luthar, 2011: 14)

Slovenska politika in domoljubje

Kot je že opozorila antropologinja Irena Šumi, smo v slovensko ustavo vpisali v svojem bistvu rasistično odločitev, ki temelje države eksplicitno postavi na trajno, neodtujljivo pravico slovenskega naroda do samoodločbe, s čimer "sugerira, da so ljudje, ki so 'slovenskega porekla', bolj državljani kot kdorkoli drug" (Šumi, 2016: 21). Ko temu dodamo še primer Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, "ki se nanaša na t. i. zamejce, izseljence, zdomce, kar so ljudje, ki so v posesti slovenskega

¹² Ameriški patriotizem je izjemno močan in široko izražen v vsakdanjem življenju: ne samo seje kongresa in številni uradni dogodki, temveč tudi običajni šolski dnevi se v večini zveznih držav začnejo s prisego "zvestobe zastavi ZDA in republiki, ki jo predstavlja, eno nacijo, nedeljivo pod bogom, s svobodo in pravičnostjo –za vse" – pri čemer pa je ključnega pomena, da nacijo vežejo na državljanstvo, ne pa na narodnost oz. etnijo, zato je njihov patriotizem neprimerno bolj vključujoč od našega domoljubja.

rodu, torej slovenske 'krvi'" (Šumi, 2016: 21), postane jasno razvidna tudi legalno utemeljena narava prevladujoče različice sodobnega slovenskega domoljubja. Takšno domoljubje je najpogosteje predvsem sinonim za sicer stigmatizirano besedo nacionalizem in je v prvi vrsti orodje za postavljanje jasne meje med Nami in Njimi.¹³ Ko to postane osrednji temelj izgradnje skupinske identitete, je v svoji mobilizacijski moči praviloma izjemno učinkovito, hkrati pa v svoji vrednostno vzvišeni ekskluzivističnosti lahko tudi nadvse destruktivno,¹⁴ o čemer priča množica krvavih evropskih vojn v zadnjih dveh stoletjih.

Ob tem velja tudi ugotoviti, da takšno domoljubje ne razmejuje le med domačini, tj. "naravnimi" Slovenci na eni, in tujci, begunci, muslimani, Romi, "čefurji" itd. na drugi strani, temveč hkrati služi tudi za ostro postavljanje meje med pravimi in nepravimi domačini. Vsaj tako velika grožnja kot Drugi so namreč tisti pripadniki matičnega občestva, ki Drugega zagovarjajo. Politični nasprotnik nacional-domoljubov ni tujec (ta zanje sploh ni politični subjekt, temveč le politično orodje – ali še bolje, surovina, ki jo s politikanskim orodjem manipulirajo), temveč njegov domači zagovornik. Zato domoljubje ne deli le med domačini in tujci, temveč še bolj služi kot orodje za jasno delitev domačega političnega polja.¹⁵

Potreba po kritični analizi in dekonstrukciji sodobnega slovenskega domoljubja, kot ga izražajo navijaška maksima "Kdor ne skače, ni Slovenec!", neofašistični grafiti "Tukaj je Slovenija" s fabriciranimi podobami karantanskega panterja in domačijski sentiment ponarodele Avsenikove viže, ki ob spraševanju po izvorišnih lepot Slovenije zapoveduje tudi zgovorno zaplotniško napotilo "Ne išči sreče drugod, kot le doma!", je očitna. A uvid ideološke

¹³ "Tako imenovano Domoljubje je ljubezen do domovine in hkrati sovraštvo do vsega, kar ni domovina. Sovraštvo do tujcev, ki ogrožajo delovna mesta, do drugih ras, ki ogrožajo avtohtono pasmo in vero, do homoseksualcev, ki ogrožajo sveto družino. Domoljubje je bilo nekdaj in je tudi danes zibelka fašizma in nacizma. Velikokrat je le sredstvo za prikrivanje napak vladajočih. Sklicevanje na ljubezen do domovine samo zakriva resnico o tistih, ki nprestano tulijo parole domoljubja." (Möderndorfer, 2017: 416–17)

¹⁴ Logičen produkt tovrstnega domoljubja je v prvem koraku Nacionalna garda domoljubov, ustanovitev katere je leta 2016 predlagala Slovenska demokratska stranka (glavni, a še zdaleč ne edini generator slovenskega etnocentričnega domoljubja), v drugem pa pojav saomorganiziranih oboroženih formacij, kot je npr. leta 2018 ustanovljena Štajerska varda.

¹⁵ Temu služijo tudi politikantske skovanke o "trenirkarjih" in "zombijih", o "opankarskem žurnalizmu" in druge kontinuirane diskreditacije ter politični napadi na novinarje z nepravimi priimki, ki razkrivajo napačno etnično poreklo nosilcev. V luči delitve domačega političnega polja svojo globo logiko razkrije tudi demonstrativni sežig biografije nekdanjega predsednika države, ki so ga pred njegovim domom konec leta 2015 uprizorili pripadniki Zveze slovenskih domoljubov. Lažje razumljivo postane tudi na prvi pogled paradoksalno dejstvo, da najglasnejši slovenski politični promotorji domoljubja zmeraj znova obstruirajo simbolno čaščenje države ob dnevu samostojnosti, državnosti in kulturnem prazniku, ko bojkotirajo uradne proslave in prirejajo alternativne dogodke. Sistematično zavračanje formalnih državnih obredov, ki z rednim evociranjem temeljnih vrednot simbolno vzdržujejo, povezujejo in obnavljajo družbeno skupnost, tj. domovino, bi le težko razumeli kod delovanje v njen prid – kar bi domoljubje po definiciji moralo biti. Zato pa zelo učinkovito deluje kot orodje za pragmatične politične delitve in boje.

sprevrženosti in politikantske zlorabe predpisovanja brezpogojne ljubezni do domovine nas ne bi smel zavesti v popreproščeno manihejsko logiko, zaradi katere ne bi uvideli še zmeraj aktualne potrebe po kohezivnih elementih družbenega sobivanja v nacionalni državi. Angažiran odnos do lastne skupnosti namreč ne more biti že sam po sebi anahronističen in potreba po njem ne omejena izključno na konservativne ter nacionalistične segmente družbe. Mitja Sardoč (2012: 100, 101) npr. poleg zunanjih motivacijskih dejavnikov (npr. konflikti z drugimi skupnostmi) za pojav patriotizma po Brubakerju in Taylorju povzema še štiri notranje dejavnike oz. impulze: integracijskega (z zagotavljanjem občutka medsebojne povezanosti in omogočanjem osebne identifikacije patriotizem pomembno prispeva k stabilnosti skupnosti in tudi enotnosti sodobne pluralne družbe), redistributivnega (spodbujal naj bi solidarno redistribucijo dobrin znotraj skupnosti), kompenzacijskega (kompenziral naj bi negativne učinke na pravicah utemeljenega državljanstva) in impulz odgovornosti (s katerim naj bi spodbujal razvoj posameznikovih odgovornosti).

Apriorno zavračanje vsake nacionalne zavesti in vseh oblik patriotizma ni smiselno. Jasno pa je tudi, da stava na integrativne in druge mobilizacijske potenciale patriotizmov ni brez nevarnosti. Topogledno se vsiljuje primerjava z religijo, ki je eminentna povezovalna družbena sila, t. i. integrativno funkcijo pa praviloma opravlja znotraj meja lastnega občestva, s poudarjanjem razlike do drugega, kar je seveda lahko tudi destruktivno.¹⁶ A namesto reduciranja tega kompleksnega fenomena zgolj na eno ali drugo vrednostno skrajnost – bodisi na razumevanje religije kot primarno škodljivega in potencialno nevarnega ter uničevalnega (kar smo na teh območjih počeli pretežni del druge polovice 20. stoletja) bodisi kot splošno koristnega pojava (kar počnemo v zadnjih letih, ko smo celo v zakonodajo vpekljali kategorijo religije kot obče koristne zadeve) – si religiologija prizadeva razumeti predmet svojega preučevanja v njegovi celovitosti, tj. z vsemi njegovimi konstruktivnimi in tudi destruktivnimi potenciali. Na podoben način bi veljalo pristopati tudi k vse prej kot preprostim vprašanjem nacionalne identitete in patriotizma, saj šele celovito poznavanje in razumevanje fenomena v naslednjem koraku omogoča takšne oblike organiziranja družbe, ki spodbujajo njegove konstruktivne potenciale, negativne pa zavirajo.

Tak celovit in poglobljen pristop bi koristil tako slovenski politični

¹⁶ To problematiko obravnava tudi eden najvidnejših sociologov Ulrich Beck (2009) v knjigi *Lastni bog s pomenljivim podnaslovom: O zmožnosti religij za mir in njihovem potencialu za nasilje. Legitimnosti primerjave med religijo in nacionalno identiteto ter z njo povezanim patriotizmom pritrjuje tudi odločitev slovenskega ustavnega sodišča, po kateri na zadnjem terenskem popisu prebivalstva leta 2002 državljani RS nismo bili dolžni odgovoriti zgolj na dve vprašanji: o religijski in nacionalni pripadnosti (ker gre za skrajno občutljivi vprašanji, ki ne smeta vplivati na nobeno od naših državljanjskih ali/in človekovih pravic).*

desnici kot levici. Prva bi ga potrebovala za korekcije svojega anahronističnega modela, čigar strastno, a brez resne refleksije promovirano domoljubje je predvsem samoljubje – ki je, ko ga desnica demagoško vsiljuje celotni družbi, predvsem škodljivo in tudi potencialno uničevalno, v najboljšem primeru pa njen patriotizem ostaja idiotizem v izvornem grškem pomenu, tj. sebična osredotočenost na zasebnost in posledična nevednost o občih, torej političnih vprašanjih.¹⁷ Druga poglobljen pristop potrebuje, da bi sploh aktivno vstopila v to polje: očitno je namreč, da politična levica področje nacionalne zavesti in patriotizma dosledno izpušča iz svojih programov, kot da so to *a priori* desničarske teme, s tem pa že desetletja prepušča celotno polje nacionalističnim in populističnim prisvajanjem. Če levica vrednotno politiko ali kar vrednote v obče razume kot nekaj, kar pripada konservativnemu delu političnega prostora, s tem spregleduje samo bistvo levičarske emancipatorne ideje, ki je brez vere v (tudi vrednotno) boljši svet sploh ne bi bilo. Zato levica v političnem spopadu na terenu skupinskih pripadnosti, nacionalnih identitet in razumevanja koncepta državnosti nenehno izgublja, saj očitno ne zmore drugega, kot vedno znova sramežljivo in nereflektirano zatrjevanje, da domoljubje je pomembno in da ga goji tudi sama. Bolj učinkovita alternativa za slovensko politično levico – ki bi bila koristna tudi za celotno družbo – bi bila analitična problematizacija in razgradnja s strani desnice ideološko prisvojenega pojma domoljubja, v naslednjem koraku pa proaktivna aplikacija novega modela patriotizma, temelječega na sodobnih progresivnih vrednotah.¹⁸

Sklep

Da projekt vključujoče, do različnosti odprte domovine tudi v sodobnem slovenskem okolju ni nekaj nemogočega, nakazuje npr. naš odnos do športa, v katerem smo že pred časom zmogli vsaj v neki meri preseči etnocentrični ekskluzivizem. To ilustrira pisatelj in režiser Goran Vojnović (2012) na primeru nogometa:

V naši reprezentanci namreč ne igrajo samo ponosni Slovenci, ki bi za vsak liter Piranskega zaliva dali življenje, ampak je slovenska reprezentanca že od nekdaj polna raznoraznih zahovičev, ačimovičev in

¹⁷ V atenski demokraciji je beseda idiot označevala tudi sebičneža, ki je neuk glede občih, tj. političnih vprašanj, in je zato na nek način nasprotje državljana.

¹⁸ O osnovah za tak nov model je sredi t. i. ljudskih vstaj razmišljal tudi sociolog Jože Vogrinc (2013): "Domovina je projekt. V prihodnosti je, ne v preteklosti. Imamo jo, če nas združuje tako, da nihče ni izključen. To je projekt družbe, kjer vsakdo živi dobro življenje in najde v njej potrjen lastni življenjski smisel. ... Skupna je, pa pomeni vsakomur nekaj drugega. Zato je preresna reč, da bi si lahko privoščili, da o njej ne razmišljamo."

novakovičev, zato je ta reprezentanca veliko bolj moja, kot pa je to reprezentanca pobritega domoljuba, ki za golom skandira: 'Mi, Slovenci!' in opleta s karantanskim panterjem.

A nakazanega novega modela ne bo mogoče razviti na način v zadnjem desetletju medijsko zakoličene maksime "uravnoveževanja", v tem primeru z iskanjem ravnovesja med trenutno tekmujočima paradigmama "desničarskega kiča" in "levičarskega niča". Naloga je dosti zahtevnejša: treba je argumentirano zavrniti samoljuben in izključevalen tip domoljubja ter ga nadomestiti z aktivnim razvojem principa postnacionalističnega "progresivnega patriotizma". Pri tem se lahko opremo na uvodoma orisane sodobne koncepcije vključujočega, transnacionalnega ustavnega in republikanskega patriotizma, ki bi jih veljalo dopolniti še z osnovnimi elementi kozmopolitizma.

Ne more biti posebno presenečenje, da je v sodobnih razmerah globalizacije koncept kozmopolitizma deležen številnih teoretskih in drugih obravnav¹⁹ – potreba po preseganju ozko zamejenih rodovnih, lokalnih, regionalnih, etničnih idr. skupinskih identitet je v današnjem svetu več kot očitna. Sodoben koncept kozmopolitizma pa vključuje (1) kulturno odprtost, (2) politično prepoznavanje in priznavanje različnosti, ki izhaja iz univerzalnih političnih principov, kar rezultira tudi v transnacionalnih političnih vizijah, (3) inkluzivno etično orientacijo, ki v svojem jedru nosi princip gostoljubja in (4) post- in transnacionalno metodološko perspektivo (Skrbiš in Woodward, 2013: 2-3). "Večina sodobne literature kozmopolitizem razume kot primarno politično in kulturno manifestacijo globalizacijskih procesov" (Kendall et al, 2009: 3), a sama globalna povezanost in neizogibno srečevanje kultur še nista dovolj za nastanek in razvoj kozmopolitskega etosa. Napetosti med lokalnim in globalnim, partikularnim in univerzalnim, znanim in neznanim v sodobni praksi očitno pogosteje vodijo v protektivne sentimente zapiranja v manjše skupnosti in izključevanja vseh tistih, ki vanje po očitnih etničnih in/ali kulturnih značilnostih ne sodijo. A po drugi strani ideja globalne pripadnosti ne izključuje nujno lokalnih privrženosti in kulturnih specifik. Tako npr. Kwame Anthony Appiah (1997 in 2005) z argumenti, ki jih sicer običajno uporabljajo kritiki domoljubja, predlaga razvoj in aplikacijo "kozmpolitskega patriotizma". Ta za razliko od klasičnega kozmopolitstva ne zanemarija lokalnih in partikularnih kulturnih identitet, temveč (drugače od republikanskega patriotizma) dopušča oz. že kar predvideva kulturno ukoreninjenost, ki pa je samorefleksivna in hkrati aktivno goji zavest o drugih načinih bivanja in kulturah (Appiah, 1997: 621).

¹⁹ Za podrobnejšo analizo sodobnih koncepcij kozmopolitizma glej Kendall et al, 2009: 99-148, tudi Skrbiš in Woodward: 2013.

V tem smislu je npr. pristen kozmopolitski patriot lahko iskreno ponosen na slovenski jezik, se veseli zmage slovenske reprezentance na evropskem košarkarskem prvenstvu ali nagrade slovenskega filma na kakem mednarodnem filmskem festivalu. Ob tem pa je ključno, da hkrati “razvija odnos odgovornosti (državljana, etične osebe, humanega posameznika) v lokalnem in lokaliziranem okolju, toda lokalno zmeraj presoja v relacijskem odnosu do soseščine” (Vidmar-Horvat, 2012: 21). To pomeni tudi, da “koz-mopolitski patriot svoje domovine ne podpira brezpogojno: znak prave in pristne ljubezni je prav v tem, da jo lahko tudi zapusti, ji obrne hrbet, jo kritizira in opozarja, da izgublja njegovo zaupanje” (Vidmar-Horvat, 2012: 22). Na tej osnovi Ksenija Vidmar Horvat izdela svojo

pozitivno definicijo patriotizma, in sicer kot ‘geografijo domoljubnega čustva’, ki temelji na odgovornosti do teritorija, njegove zgodovine in spomina – teritorija, v katerem mnogotere skupnosti (etnične, verske, subkulturne, regionalne ...) soustvarjajo njegovo kulturno obliko in podobo (večkulturnega) doma ... kjer so odpravljene simbolne delitve na gostitelja in obiskovalca, domačega in tujca. (Vidmar-Horvat, 2012: 104)

130

To hkrati pomeni tudi “zgodovinsko pripoznanje multikulturalnosti in multietničnosti prostora, ki ju je kozmopolitsko domoljubje dolžno negovati in ohranjati v novih zgodovinskih kontekstih” (Vidmar-Horvat, 2012: 178).

Na zelo podobnih izhodiščih je svoje razumevanje v lastni kulturi zasedrane in hkrati v svet odprte nacionalne identitete zagovarjal Aleš Debeljak. Njeno osnovo je lociral v “kulturni kozmopolitizem, ki se zaveda lastnih korenin in iz njih črpa ustvarjalne navdihe, v katerih lahko domišljija lokalnih posebnosti poleti do univerzalnih višin večne umetnine, kot je to storil Prešeren ...” (Debeljak, 1998: 44), hkrati pa je ostro kritiziral kulturno zaprotost in izključujoča “rodno-grudovska” pojmovanja nacionalne identitete:

Ne gentilistično sklicevanje na privilegij ‘krvi in tal’, ampak dejavno sodelovanje v mehanizmih kulturne ustvarjalnosti so torej tiste odločilne prvine, ki vključujejo posameznike v širši simbolni svet, v katerem se zmorejo prepoznati njihove eksistencialne izkušnje ... Kultura oziroma narod, ki živi v izolaciji, pa četudi si jo sam(a) izbere, se bo nujno začel(a) ugrezati v mulj pozabe: najprej postane dušeče provincialna, nato nasršeno plemenska, na koncu pa izgine. (Debeljak, 1998: 38–39)

Dve desetletji po zapisu zgornjih besed je težko spregledati simptome, ki našo kulturo umeščajo nekam med dušečo provincialnost in nasršeno

(noriško)²⁰ plemenskost, a kljub temu se tudi v sodobnem globaliziranem svetu

... po navdih morda še vedno lahko obrnemo – z dvomom, a ne brez upanja; resno, a brez poveličevanja – k transcendentnemu smislu kulturne tradicije, ki ji pripadamo z vsem svojim bitjem, da bi nemara bolj razločno vedeli, kje stojimo, ko se trudimo dešifrirati begajoče signale sodobnega pred-katastrofičnega sveta ... Tako spoštovanje tradicije navezadnje ni samo naša eksistencialna potreba, marveč tudi svojevrsten imperativ etične odgovornosti: nacionalne kulture namreč nismo podedovali od svojih prednikov, ampak smo si jo izposodili pri naših vnukih. (Debeljak, 1998: 49)

Pri tem seveda velja odločno poudariti nujnost odprtega in vključujočega razumevanja nacionalne kulture, ki je vse prej kot monolitna:

Konec koncev zaradi številčne majhnosti, pa tudi zaradi izredno plodne, čeprav naporene geografske lokacije na križišču romanskih, panonskih, germanskih in slovanskih kultur – zgodovinsko vzeto – pravzaprav ne moremo govoriti o nekakšnem idealu bukolično "čiste", vase zaprte in nekontaminirane slovenske kulture, v kateri bi se v luči lastne namišljene veličine sončil nacionalni ego in Arcadia. (Debeljak, 1998: 40)

Tako moramo ob za mnoge samoumevnem lociranju temeljev slovenskega naroda v jezik in kulturo ugotoviti tudi, da je slovenskih kultur očitno več.²¹ Zato bi v skladu z Debeljakovim (2003) konceptom identitetnih koncentričnih krogov veljalo razviti in aktivno gojiti progresivni tip patriotizma, ki razločuje med splošno državljansko in posebno etnično identiteto, ob tem pa povsem legitimno dopušča različne stopnje osebnega angažmaja. Njegovo jedro bi lahko predstavljala zgoraj opredeljena odprta nacionalna

²⁰ *Idejo o noriških koreninah slovenstva, ki naj bi se na teh ozemljih neprekinjeno razvijalo zadnji dve tisočletji, v svojem fikcijskem romanu o Noriškem kraljestvu (2015) promovira tudi predsednik naše največje desničarske stranke (in s tem simbolno tudi sebe umešča med starodavne namišljene mitološke bojevnike).*

²¹ *Zato nevprašljivi polnopravni gradniki kulturnih temeljev naše nacionalne identitete, ki lahko služijo kot osnova sodobnemu "progresivnemu patriotizmu", ne morejo biti le slovenski literarni in gledališki klasiki ter narodnozabavna glasba, temveč tudi Vlado Kreslin in Katalena, Demolition Group in Laibach, Siddharta in N'toko, Borghesia, pa tudi Koala Voice in Jardier (pa čeprav prepevajo v sodobni lingvi franci, angleščini); ne glede na svoje etnično poreklo so to tudi Saša Lošič, Chris Eckmann, Branko Đurić, Goran Injac in – kljub politični blokadi njenega imenovanja za direktorico kranjskega gledališča leta 2010 – tudi Ivana Džilas. Vir take patriotske kulture neizbežno predstavlja konceptualno umetniško delo treh Janezov Janš, proteste proti uvrstitvi Vojnovičeve knjige Jugoslavija, moja dežela v srednješolski kurikulum leta 2013 pa gre razumeti kot eminentno protipatriotski incident.*

kultura, v naslednjih koncentričnih plasteh bi v njem legitimno participirali tudi posamezniki in skupine z manjšim poznavanjem in povezanostjo s slovensko kulturo, na svojem zunanem obrobju pa bi – za razliko od ekskluzivističnega domoljubja – mehko, brez zaznavne meje izzvenel. Takšen patriotizem bi deloval povezovalno tako za nacionalno, državno in najširšo družbeno skupnost: ker pa ne bi (več) ločeval med “naravnimi” domačini in tujci po etničnem načelu, temveč med tistimi, ki sprejemajo skupne vrednote in tistimi, ki jih ne, bi namesto tujcev in deprivilegiranih manjšin iz skupnosti simbolno izločal ksenofobe, znova oživiljene fašiste, rasiste, šoviniste, seksiste, homofobe ipd. Ker ne bi več služil ostri razmejitvi na Nas in Druge, ne bi mobiliziral za notranje družbene niti za zunanje mednacional(istič)ne konflikte. Omogočal bi vključevanje prišlekov vseh vrst in njihovo simbolno ter praktično družbeno participacijo; spodbujal bi njihovo sprejemanje temeljnih vrednot, da bi (postopoma) lahko tudi sami razvili in gojili bolj ali manj aktiven patriotski odnos do družbe, v katero so se priselili.

Dejavna aplikacija takšnega progresivnega modela patriotizma bi bila dobrodejna za vse bolj izključujočo in divergentno slovensko družbo. Ne nazadnje bi bila koristna tudi s čisto praktičnega, ekonomskega vidika, saj ima družba s tako nizko stopnjo rodnosti na daljši rok očitne težave s svojo reprodukcijo. Predlagani model pa bi lahko služil tudi kot globalni vir za bolj učinkovito soočanje z resnimi težavami, v katerih se je znašel svet po skoraj dveh desetletjih vojne proti terorizmu, ki (kljub kontinuiranim posegom v naše temeljne svoboščine) očitno ne daje zelenih in zmeraj znova obljubljenih rezultatov, temveč nas je zapletla v spiralo populističnih poglobljanj medkulturnega nerazumevanja, sovraštva in nasilja.

LITERATURA

- Appiah, Kwame Anthony (1997): *Cosmopolitan Patriots*. *Critical Inquiry* 23 (3): 617–639.
- Appiah, Kwame Anthony (2005): *The Ethics of Identity*. Princeton: Princeton University Press.
- Anderson, Benedict (2007/1983): *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Beck, Ulrich (2009): *Lastni bog: O zmožnosti religij za mir in njihovem potencialu za nasilje*. Ljubljana: Študentska založba, Claritas.
- Debeljak, Aleš (2003): *Kozmopolitizem in koncentrični krogi identitet*. Dostopno prek <http://www.prihodnost-slovenije.si/up-rs/ps.nsf/krf/32761CE488BAA508C1256E940046C557?OpenDocument>, 31. 10. 2018.
- Debeljak, Aleš (1998): *Individualizem in literarne metafore naroda*. Maribor: Založba Obzorja, Znamenja.
- Habermas, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: MIT Press.

- Habermas, Jürgen (2001): *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge: Polity.
- Kodelja, Zdenko (2011): Is Education for Patriotism Morally Required, Permitted or Unacceptable. *Studies in Philosophy and Education* 30 (2): 127–40.
- Kendall, Gavin, Ian Woodward in Zlatko Skrbiš (2009): *The Sociology of Cosmopolitanism: Globalization, Identity, Culture and Government*. London: Palgrave MacMillan.
- Luthar, Oto (2011): Misliti domoljubje = misliti s svojo glavo. V: Tanja Petrović (ur.), *Ugrabljena ljubezen*, 10–19. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Möderndorfer, Vinko (2017): *Druga preteklost*. Novo mesto: Goga.
- Narat, Boštjan (2015): Posredovanja: Domoljubje za domačo rabo. Ljubljana: Delo, 16. 12. 2015. Dostopno prek <https://www.delo.si/mnenja/blogi/domoljubje-zadomaco-rabo.html>, 31. 10. 2018.
- Nathanson, Stephen (1993): *Patriotism, Morality, and Peace*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Prebilič, Vladimir, Miro Haček in Simona Kukovič (2013): *Odnos mladih do domoljubja*. Ljubljana: Založba FDV.
- Primoratz, Igor (2007): Patriotism and Morality: Mapping the Terrain. V: Igor Primoratz in Aleksandar Pavković (ur.), *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*, 17–35. Aldershot: Ashgate.
- Sardoč, Mitja (2012): Kako misliti patriotizem. *Šolsko polje* 23 (5/7): 93–108.
- Skrbiš, Zlatko, Ian Woodward (2013): *Cosmopolitanism: Uses of the Idea*. London: Sage.
- Šabec, Ksenija (2018): Patriotizem v izobraževanju med etnocentrizmom in medkulturno občutljivostjo. V: Mitja Sardoč, Igor Ž. Žagar in Ana Mlekuž (ur.), *Raziskovanje v vzgoji in izobraževanju*, 51–67. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Šumi, Irena (2016): *Mladina intervju*, 1. 7. 2016, 19–27.
- Vojnovič, Goran (2012): Iz oči v oči (z Miljenkom Jergovičem). *Pogledi* 3 (15–16), dostopno prek <http://pogledi.delo.si/ljudje/miljenko-jergovic-goran-vojnovic>, 31. 10. 2018.
- Ugrešič, Dubravka (2006/1995): *Kultura laži*. Ljubljana: Beletrina.
- Vidmar-Horvat, Ksenija (2012): *Kozmopolitski patriotizem: Kulturna analiza neke paradigme*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Viroli, Maurizio (1995): *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Vogrinc, Jože (2012): *Domoljubje danes*. *Mladina*, dostopno prek <https://www.mladina.si/120677/domoljubje-danes/>, 31. 10. 2018.

VIRI

- Online Etymology Dictionary. Dostopno prek www.etymonline.com/index.php?term=patriot, 31. 10. 2018.